

**UCHWAŁA NR XXXVIII-63/2017
RADY MIEJSKIEJ W WOŁOMINIE**

z dnia 18 maja 2017 r.

w sprawie przyjęcia programu wspierania rodziny.

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6a oraz art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 446 z późn.zm.) oraz art.176 pkt 1 i art. 179 ust. 2 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 697), Rada Miejska w Wołominie, uchwała co następuje;

§ 1. Przyjmuje się do realizacji „Program wspierania rodziny Gminy Wołomin na lata 2017-2019”, który stanowi załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Wołomina.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady
Miejskiej w Wołominie

Leszek Czarzasty

Załącznik do Uchwały Nr XXXVIII-63/2017
Rady Miejskiej w Wołominie
z dnia 18 maja 2017 r.

PROGRAM

WSPIERANIA

RODZINY GMINY

WOŁOMIN

NA LATA 2017 - 2019

Opracowała: **AGNIESZKA WRÓBLEWSKA**

Wstęp.....	2
I. Podstawy prawne opracowania programu.....	2
II. Diagnoza problemów społecznych rodzin w Gminie Wołomin.....	4
1. Diagnoza problemów społecznych rodzin na podstawie danych instytucji.....	4
2. Problemy i oczekiwania społeczne wg uczestników warsztatów i na podstawie ankiety.....	5
III. Odbiorcy Programu.....	13
IV. Realizatorzy programu - zasoby instytucjonalne i społeczne Gminy Wołomin w zakresie opieki nad dzieckiem i rodziną.....	13
V. Planowanie działań.....	14
1. Obszary priorytetowe gminy w zakresie opieki nad dzieckiem i rodziną.....	14
2. Cele strategiczne, operacyjne i zadania dla programu.....	16
3. Źródła finansowania programu.....	29
VI. Zasady monitorowania programu oraz weryfikowania jego założeń.....	30
Spis tabel.....	31
Spis wykresów.....	32

Wstęp

Opieka nad dzieckiem i rodziną jest częścią gminnego systemu pomocy społecznej. Aby system wspierania rodziny i dziecka przyniósł pożądane efekty i był zgodny z założonymi ustawowo kierunkami należy wypracować systemowe rozwiązania dotyczące poprawy sytuacji opiekuńczo - wychowawczej dzieci i młodzieży, a także całych rodzin. Wspieranie rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu swoich funkcji opiekuńczo – wychowawczych polega na planowych działaniach mających na celu przywrócenie rodzinie zdolności do właściwego wypełniania tych funkcji.

Zgodnie z art. 176 pkt 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2016 poz. 575 z późn. zm) do zadań własnych gminy należy m.in. opracowanie i realizacja gminnego programu wspierania rodziny. Niniejszy Program wspierania rodziny Gminy Wołomin na lata 2017-2019 (zwany dalej Programem) ma za zadanie zbudowanie spójnego systemu pomocy rodzinie, angażującego zasoby gminy. Dlatego też program został opracowany przy wsparciu osób, które na co dzień pracują na rzecz dziecka i rodziny. Partycypacyjne opracowanie programu sprawia, iż program jest dostosowany do potrzeb i możliwości lokalnej społeczności.

I. Podstawy prawne opracowania programu

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. 2016 poz. 930 z późn. zm.), określa zadania w zakresie pomocy społecznej, rodzaje świadczeń oraz tryb ich udzielania. Definiuje cel pomocy społecznej, jako „umożliwienie osobom i rodzinom przezwycięzenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości.” (art. 2, pkt 1). Zadaniem pomocy społecznej jest wspieranie osób i rodzin w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwienie im życia w warunkach odpowiadających godności człowieka, poprzez podejmowanie działań zmierzających do życiowego usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem (art. 3, pkt 1,2).

Cel pomocy społecznej, rodzaje problemów i potrzeb, przewidziane zadania koncentrują się przede wszystkim na rodzinie. W ustawie o pomocy społecznej uwzględniono obszary odnoszące się bezpośrednio do rodziny, koncentrując się na działaniach mających zapobiegać i łagodzić skutki różnego typu nieprawidłowości w jej funkcjonowaniu.

Powiązany dokumentem jest ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej skierowana do rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo - wychowawczych, gdzie kompleksowo określone zostały zasady i formy wsparcia oparte na podmiotowości rodziny i dziecka. W ustawie czytamy wprost: „ dla dobra rodziny, która jest podstawową komórką społeczeństwa oraz naturalnym środowiskiem rozwoju, i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci, w przekonaniu, że skuteczna pomoc dla rodziny przeżywającej trudności w opiekowaniu i wychowywaniu dzieci oraz skuteczna ochrona dzieci i pomoc dla nich może być osiągnięta przez współpracę wszystkich osób, instytucji i organizacji pracujących z dziećmi i rodzicami (...)”. Ustawa ta nakłada na gminy obowiązek posiadania 3-letnich gminnych programów wspierania rodziny (art. 176).

Podstawy prawne programu:

- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz. U. z 2017r. poz. 697),
- Ustawa z dnia 12 marca 2004r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. 2016r. poz. 930 z późn. zm),
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz. U. z 2015r. poz. 1390 z późn. zm.),
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (t.j. Dz. U. z 2016r. poz. 487 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz. U. z 2017r. poz. 783 z późn. zm.),
- Ustawy z dnia 28 listopada 2003 roku o świadczeniach rodzinnych (t.j. Dz. U. 2016r. poz.1518 z późn. zm),
- Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (t.j. Dz. U. 2017r. poz. 489 z późn.zm.).

II. Diagnoza problemów społecznych rodzin w Gminie Wołomin.

Diagnoza problemów społecznych dotyczących rodziny z terenu Gminy Wołomin została przeprowadzona w następujący sposób:

- przeanalizowano dane statystyczne dotyczące problemów rodzin (dane wtórne),
- dane z badania ankietowego przeprowadzonego na potrzeby przygotowania Gminnej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych (dane pierwotne).

1. Diagnoza problemów społecznych rodzin na podstawie danych instytucji

Ze wsparcia Ośrodka Pomocy Społecznej w Wołominie korzystają następujące typy rodzin:

Tabela 1. Typy rodzin korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.

Rodzaj rodziny	Liczba rodzin		
	2014	2015	2016
Rodziny z dziećmi	657	645	604
Rodziny niepełne	270	257	251
Rodziny emerytów i rencistów	75	60	103

Biorąc pod uwagę powyższe dane, należy stwierdzić, że w latach 2014-2016 najczęściej z pomocy społecznej korzystały rodziny z dziećmi, następnie rodziny niepełne. W ostatnim roku znacznie wzrosła liczba rodzin emerytów i rencistów będących pod opieką OPS.

Najczęstszymi powodami przyznawania pomocy finansowej w latach 2014-2016 okazały się: ubóstwo, długotrwała lub ciężka choroba, bezrobocie oraz niepełnosprawność.

Tabela 2. Powody przyznawania świadczeń z pomocy społecznej w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.

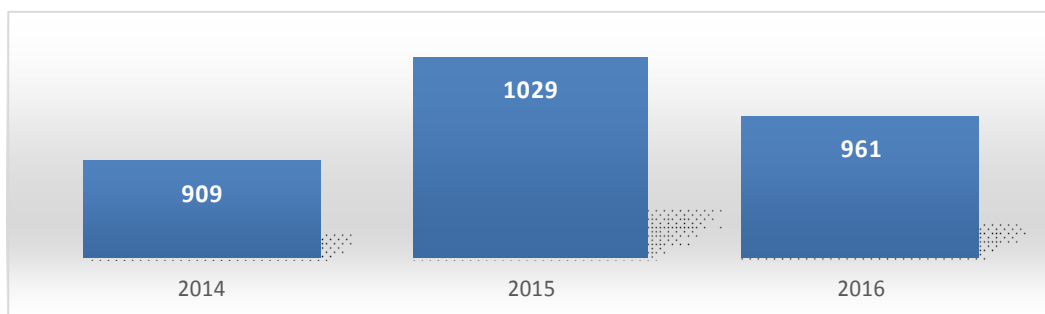
POWÓD TRUDNEJ SYTUACJI ŻYCIOWEJ	LICZBA RODZIN		
	2014	2015	2016
Ubóstwo	909	1029	961
Sieroctwo	2	5	2
Bezdomność	24	28	25
Potrzeba ochrony macierzyństwa	127	170	156
W tym: Wielodzietność	60	87	72
Bezrobocie	584	546	484
Niepelnosprawność	476	504	508
Długotrwała lub ciężka choroba	701	777	795
Bezradność w sprawach opiekuńczo- wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego - ogółem	236	218	210
Przemoc w rodzinie	14	10	10
Potrzeba ochrony ofiar handlu ludźmi	1	0	0
Alkoholizm	57	49	36
Narkomania	7	11	8
Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego	23	19	20
Trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą	2	2	1
Zdarzenie losowe	16	17	15
Sytuacja kryzysowa	19	36	34

2. Problemy i oczekiwania społeczne wg uczestników warsztatów i na podstawie ankiety

Ubóstwo

Głównym powodem trudnej sytuacji mieszkańców Gminy Wołomin korzystających z pomocy społecznej są problemy wynikające z ubóstwa. W latach 2014-2016 najwięcej rodzin w Gminie Wołomin uzyskało świadczenia z tego powodu.

Wykres 1. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu ubóstwa w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.

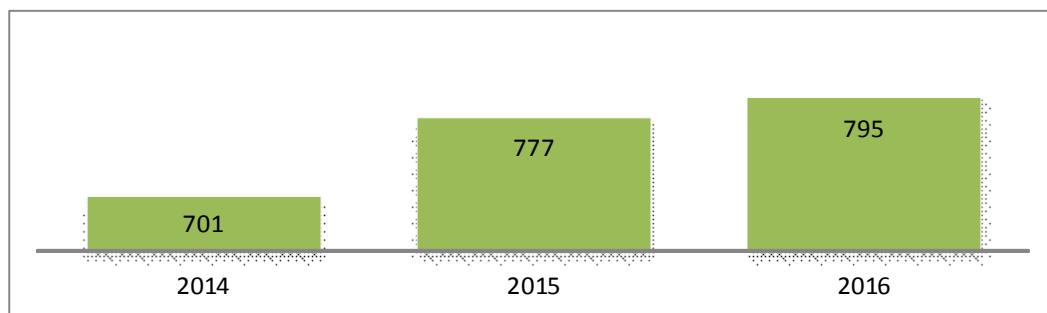

Z problemem ubóstwa ściśle związany jest problem bezdomności. W 2014 roku pomoc z tego tytułu otrzymało 24 rodzin, w 2015 roku – 28 rodzin, natomiast w 2016 roku 25 rodzin.

Długotrwała lub ciężka choroba

Drugim powodem przyznawania świadczeń są problemy wynikające z długotrwałej lub ciężkiej choroby. W ciągu ostatnich trzech lat liczba rodzin pobierających świadczenia z tego tytułu systematycznie rośnie.

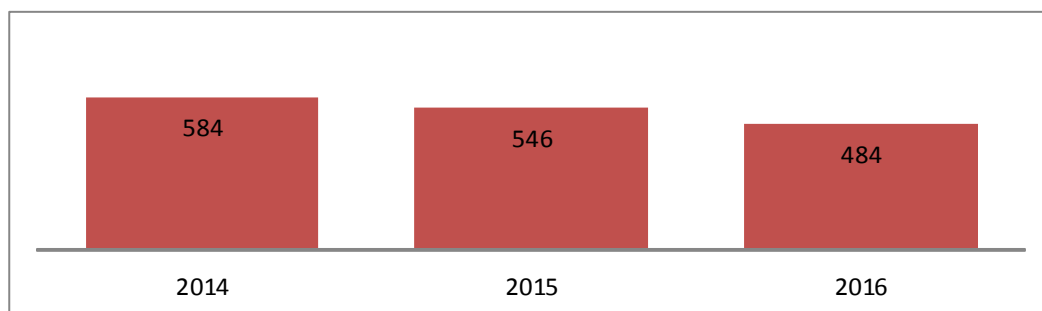
Wykres 2. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu długotrwałej lub ciężkiej choroby w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.

Bezrobocie

Powodem trudnej sytuacji rodzin z Gminy Wołomin jest także bezrobocie. Liczba świadczeniobiorców z tego tytułu na przestrzeni trzech lat systematycznie spada.

Wykres 3. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu bezrobocia w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.

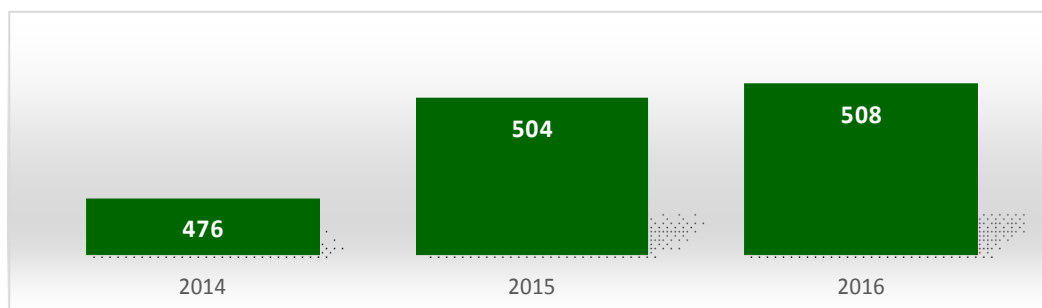

Dane te mają odzwierciedlenie w statystykach PUP, ponieważ w ciągu trzech ostatnich lat zmniejszyła się liczba bezrobotnych mieszkańców Gminy Wołomin zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy.

Niepelnosprawność

Kolejnym ważnym problemem społecznym Gminy jest niepełnosprawność. W latach 2014-2016 rosła liczba świadczeniobiorców z tego tytułu.

Wykres 4. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu niepełnosprawności w latach 2014-2016. Źródło: OPS Wołomin.

Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności w Wołominie wydał następującą liczbę orzeczeń o niepełnosprawności dla mieszkańców Gminy Wołomin:

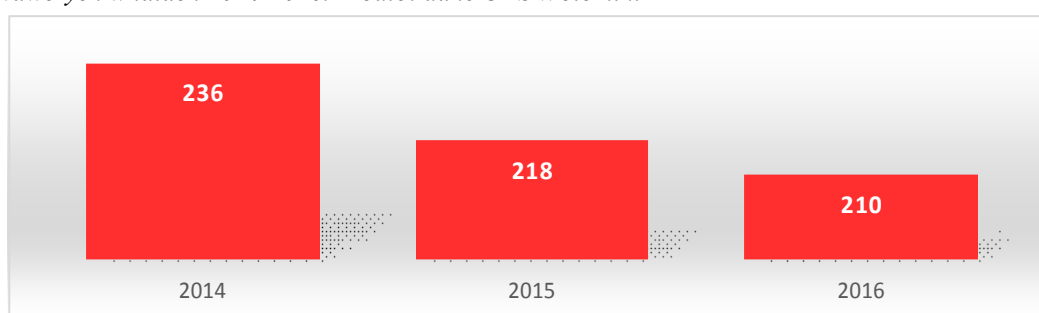
Tabela 3. Liczba osób niepełnosprawnych z prawomocnym orzeczeniem lub wyrokiem sądu w latach 2014-2016. Źródło: Powiatowy Zespół ds. Orzekania o Niepełnosprawności w Wołominie.

	2014	2015	2016
Liczba osób ogółem	696	797	684
Dorośli	587	687	592
Dzieci	109	110	92

Bezradność w sprawach opiekuńczo wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego

Rodziny zamieszkujące w Gminie Wołomin dotknięte są również problemami wynikającymi z ich bezradności w sprawach opiekuńczo wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego. W latach 2014 - 2016 liczba rodzin pobierających świadczenia z tego tytułu systematycznie spada.

Wykres 5. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.

Dzieciom pozbawionym częściowo lub całkowicie opieki rodzicielskiej zapewnia się pieczę zastępczą, którą organizuje powiat.

Tabela 4. Dane dotyczące liczby dzieci umieszczonych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych i rodzinach zastępczych Źródło: dane PCPR w Wołominie.

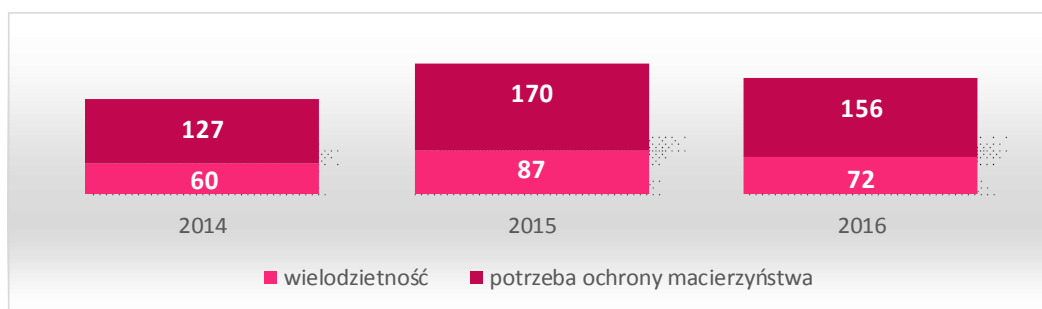
	2014	2015	2016
Liczba dzieci umieszczonych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych	3	2	7
Liczba dzieci zgłoszonych do adopcji	3	3	3
Liczba dzieci adoptowanych	2	2	bd

Liczba spraw dotyczących ograniczenia, zawieszenia i pozbawienia opieki rodzicielskiej dla Miasta i Gminy Wołomin: w 2014 roku - 2 dzieci, w 2015 roku dotyczyła 6 dzieci.

Potrzeba ochrony macierzyństwa

Liczba osób otrzymujących wsparcie z tytułu ochrony macierzyństwa w Gminie Wołomin w latach 2014-2016 kształtowała się następująco:

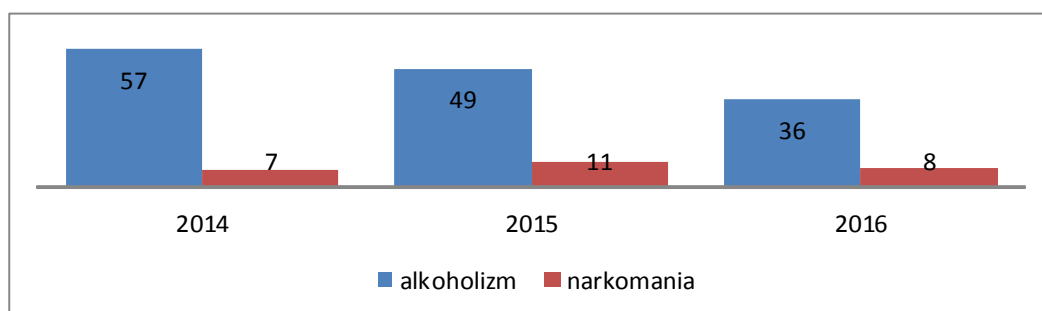
Wykres 6. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu potrzeby ochrony macierzyństwa, w tym wielodzietność w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.

Uzależnienia

Ważnym powodem udzielania pomocy rodzinom w Gminie Wołomin są problemy rodzin, w których występuje uzależnienie od alkoholu i narkotyków. Uzależnienie jednego członka rodziny destrukcyjnie wpływa na całą rodzinę, niejednokrotnie powoduje występowanie ubóstwa, przemocy i przestępczości.

Wykres 7. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu alkoholizmu i narkomanii w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.

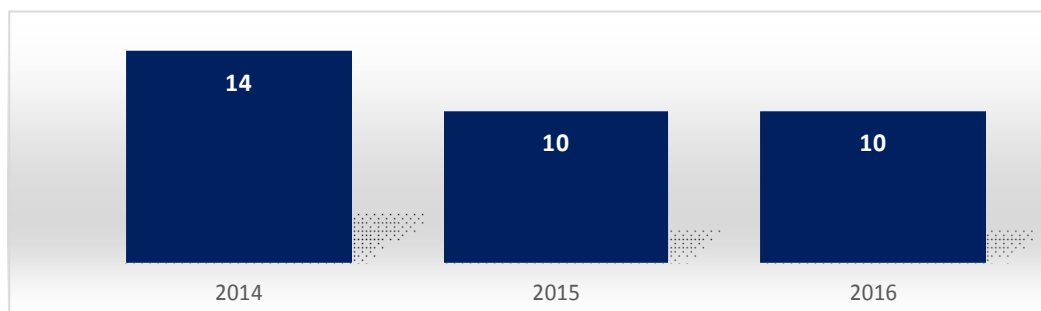
Liczba rodzin, które otrzymują wsparcie z uwagi na problemy alkoholowe w latach 2014-2016 zmniejszyła się. W ostatnim roku spadła też liczba rodzin, które otrzymywały wsparcie z powodu narkomanii.

W 2014 roku GKRPA przeprowadziła rozmowy interwencyjno-motywacyjne ze 113 osobami, złożyła 51 wniosków do sądu o zobowiązanie do podjęcia leczenia odwykowego. W 2015 roku GKRPA przeprowadziła 111 rozmów interwencyjno-motywacyjnych, wystąpiła do sądu z 20 wnioskami o zobowiązanie do podjęcia leczenia odwykowego. W 2016 roku GKRPA przeprowadziła rozmowy interwencyjno-motywacyjne ze 139 osobami, wystąpiła do sądu z 30 wnioskami o zobowiązanie do podjęcia leczenia odwykowego.

Przemoc w rodzinie

Powodem udzielania pomocy rodzinom w Gminie Wołomin są także problemy rodzin, w których występuje przemoc domowa. Często w rodzinach dotkniętych przemocą domową dodatkowo występuje problem uzależnień, rodziny te nierzadko dotknięte są ubóstwem, bezrobociem oraz innymi dysfunkcjami.

Wykres 8. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu przemocy domowej w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.

Pomoc rodzinom dotkniętym przemocą odbywała się poprzez działalność Zespołu Interdyscyplinarnego ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie i tworzonych grup roboczych. W 2014 roku 151 osób zostało objętych pomocą Zespołu Interdyscyplinarnego ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie (zwanego dalej Zespołem Interdyscyplinarnym), w tym 151 rodzin, 151 osób było objętych pomocą grup roboczych, w tym 151 rodzin. W 2015 roku 98 osób zostało objętych pomocą Zespołu Interdyscyplinarnego, w tym 98 rodzin, 166 osób było objętych pomocą grup roboczych, w tym 74 rodzin. W 2016 roku 148 osób zostało objętych pomocą zespołu interdyscyplinarnego, w tym 78 rodzin, 127 osób było objętych pomocą grup roboczych, w tym 61 rodzin.

Tabela 5. Liczba formularzy „Niebieska Karta” przekazanych do ZI w Wołominie w latach 2014-2016. Źródło: OPS Wołomin.

	2014	2015	2016
liczba sporządzonych formularzy "Niebieskich Kart - A" przez pracowników socjalnych wszczynających procedurę	7	18	26
liczba sporządzonych formularzy "Niebieskich Kart - C" przez członków zespołu interdyscyplinarnego / grupy robocze	51	40	43
liczba sporządzonych formularzy "Niebieskich Kart - D" przez członków zespołu interdyscyplinarnego / grupy robocze	46	30	29

liczba rodzin objętych procedurą "Niebieskie Karty"	151	98	78
liczba rodzin wobec których wszczęto procedurę "Niebieskie Karty" w okresie sprawozdawczym	80	83	68

Rodziny dotknięte przemocą są systematycznie monitorowane przez dzielnicowych, pracowników socjalnych oraz asystentów rodziny. Dzieci z ww. rodzin zostały objęte szczególną opieką pedagogów szkolnych i psychologów w placówkach przedszkolnych. Dzieci kierowane były do świetlic środowiskowych działających na terenie Gminy.

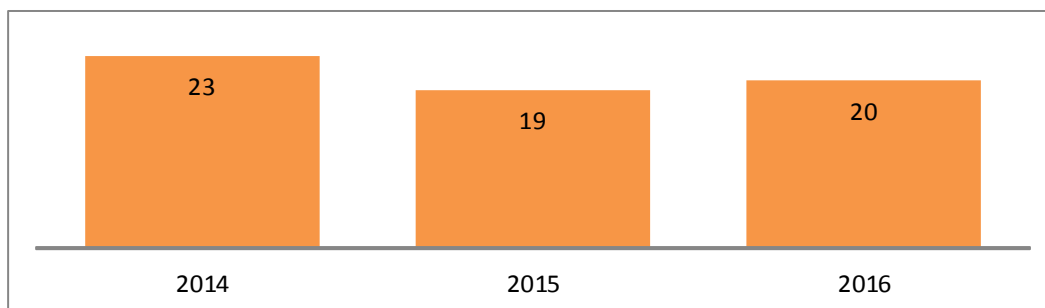
Trudności adaptacyjne po opuszczeniu zakładu karnego

Wśród beneficjentów pomocy społecznej w Gminie Wołomin znajdują się rodziny, w których członkowie mają problemy wynikające z trudności adaptacyjnych po opuszczeniu zakładu karnego. Działania wobec osób przebywających w zakładach karnych oraz je opuszczających podejmowane są przez instytucje działające w różnych obszarach: sądownictwo, służba więzienna, publiczne służby zatrudnienia, pomoc społeczna oraz sektor pozarządowy.

Dla zapewnienia skuteczności wsparcia istotne jest zdiagnozowanie sytuacji tych osób oraz opracowanie modelu współpracy międzyinstytucjonalnej oraz międzysektorowej na rzecz ich wspierania.

W Gminie Wołomin w latach 2013 – 2015 udzielono kilkudziesięciu rodzinom wsparcia z tytułu trudności adaptacyjnych osób po opuszczeniu zakładu karnego.

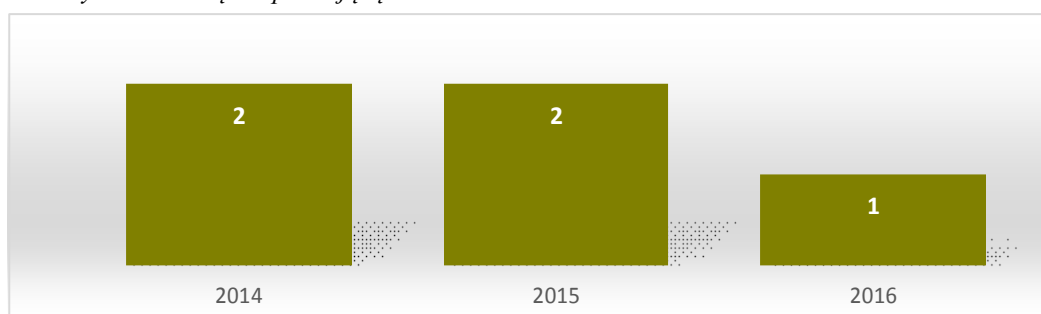
Wykres 9. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu trudności adaptacyjnych po opuszczeniu zakładu karnego w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.

Trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą

W Gminie Wołomin w latach 2014 – 2016 udzielono kilku rodzinom wsparcia z tytułu trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą.

Wykres 10. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.

W Gminie Wołomin w 2013 i w 2014 udzielono wsparcia 1 rodzinie z tytułu potrzeby ochrony ofiar handlu ludźmi.

2. Problemy społeczne na podstawie ankiety¹

Główne przyczyny problemów społecznych mieszkańców Gminy Wołomin, to według ankietowanych bezrobocie (63%), alkoholizm (45%), niezaradność życiowa (40%) oraz ubóstwo (29%).

67% ankietowanych zna wiele rodzin, które potrzebują wsparcia, a 94% zna jedną lub kilka takich rodzin. 67% ankietowanych mieszkańców Gminy Wołomin zetknęło się ze zjawiskiem przemocy domowej, 69% zna przynajmniej jedną osobę uzależnioną od alkoholu, a 34% pytanych osobę uzależnioną od narkotyków.

Respondenci wymienili następujące negatywne zjawiska dostrzegane w zachowaniu dzieci i młodzieży: bezproduktywne spędzanie czasu wolnego/nieumiejętność organizacji czasu wolnego (45%), sięganie po alkohol i papierosy (40%), demoralizację (31%), agresję lub

¹

cyberagresję (27%), przestępczość i chuligaństwo (26%), sięganie po narkotyki i inne środki odurzające (23%).

33% badanych określiło warunki życia w gminie jako bardzo dobre, dobre i raczej dobre. Respondenci najwyżej ocenili następujące aspekty życia w Gminie Wołomin:

- dostęp do informacji na temat wydarzeń w gminie – 5,45;
- dostęp do oferty sportu i rekreacji w gminie – 5,41;
- oferta edukacyjna szkół – 5,34.

Najmniej usatysfakcjonowani ankietowani okazali się w stosunku do następujących obszarów funkcjonowania Gminy:

- organizacja czasu wolnego dla młodzieży – 3,72;
- organizacja czasu wolnego dla rodzin z dziećmi – 4,12;
- dostęp do opieki zdrowotnej – 4,27.

III. Odbiorcy Programu

Odbiorcami programu są:

1) Rodziny przeżywające wielorakie trudności, w tym w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, rodziny niezaradne życiowo, rodziny z problemem ubóstwa w tym obarczone bezrobociem, rodziny borykające się z problemem długotrwałej choroby, niepełnosprawnością, rodziny dotknięte przemocą, uzależnieniami, innymi problemami powodującymi wzrost ryzyka wykluczenia społecznego.

2) Dzieci i młodzież, którym rodzina nie zapewnia należytej opieki i wsparcia, w tym szczególnie dzieci z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym.

3) Przedstawiciele instytucji oraz służb pracujących na rzecz dzieci i rodzin.

IV. Realizatorzy programu - zasoby instytucjonalne i społeczne Gminy Wołomin w zakresie opieki nad dzieckiem i rodziną.

Realizatorami Programu wsparcia rodziny w Gminie Wołomin są:

- Urząd Miejski w Wołominie (zwany UM),
- Ośrodek Pomocy Społecznej w Wołominie (zwany OPS),
- Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Wołominie (zwana GKRPA),

- Zespół Interdyscyplinarny ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Wołominie (zwany ZI),
- Komenda Powiatowa Policji w Wołominie (zwana Policją),
- Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Wołominie (zwane PCPR),
- Powiatowy Urząd Pracy w Wołominie (zwany PUP),
- Sąd Rejonowy w Wołominie
- placówki oświatowe gminne i powiatowe,
- placówki kulturalne gminne i powiatowe,
- świetlice,
- placówki ochrony zdrowia działające na terenie gminy, powiatu i województwa,
- organizacje pozarządowe (zwane NGO),
- kuratorzy,
- instytucje doradcze i szkoleniowe,
- Poradnia Psychologiczno- Pedagogiczna w Wołominie,
- oraz inne instytucje i organizacje prowadzące działalność w obszarze interwencji Programu.

V. Planowanie działań

1. Obszary priorytetowe gminy w zakresie opieki nad dzieckiem i rodziną.

Zgodnie z zapisami w ustawie, rodzinie, która przeżywa trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, gmina ma obowiązek zapewnić wsparcie polegające w szczególności, na:

- analizie sytuacji rodziny i środowiska rodzinnego oraz przyczyn kryzysu w rodzinie;
- wzmocnieniu roli i funkcji rodziny;
- rozwijaniu umiejętności opiekuńczo-wychowawczych rodziny;
- podniesieniu świadomości w zakresie planowania oraz funkcjonowania rodziny;
- pomocy w integracji rodziny;
- przeciwdziałaniu marginalizacji i degradacji społecznej rodziny;
- dążeniu do reintegracji rodziny.

Biorąc pod uwagę obszar merytoryczny, którego dotyczy program, można wyróżnić następujące obszary priorytetowe:

- dzieci i młodzież.
- rodziny.

Obszary te mają swoje odzwierciedlenie w celach ujętych w Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Wołomin na lata 2016-2025, gdzie wyodrębniono następujące cele strategiczne:

- Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu spowodowanemu: bezrobociem, ubóstwem, bezdomnością i uzależnieniami.
- Wspieranie rodzin, wspomaganie rozwoju dzieci i młodzieży.
- Wspieranie działań służących poprawie jakości życia osób starszych i niepełnosprawnych oraz utrzymanie ich w środowisku zamieszkania.
- Rozwój społeczeństwa obywatelskiego i profesjonalizacja służb społecznych.

2. Cele i harmonogram wdrażania programu.

- **RODZINY**

Cel strategiczny: Wieloaspektowy rozwój rodziny

Cele operacyjne	Zadania	Wskaźniki realizacji zadań	Wykonawca	Budżet	Harmonogram realizacji		
					2017	2018	2019
Działania wspierające rodzinę w podejmowaniu i utrzymaniu zatrudnienia.	Szkolenia zawodowe zwiększające szanse na rynku pracy.	- ilość przeszkolonych osób - ilość zrealizowanych szkoleń, - ilość osób, które uzyskały zatrudnienie	OPS, NGO, PUP, instytucje doradczo - szkoleniowe	Środki własne, środki zewnętrzne			
	Tworzenie nowych miejsc pracy, m.in. w sektorze ekonomii społecznej.	- ilość nowych miejsc pracy - ilość nowych przedsiębiorstw - ilość założonych podmiotów ekonomii społecznej	OPS, NGO, UM,	Środki własne, środki zewnętrzne			
Przeciwdziałanie uzależnieniom.	Edukacja rodziców i sprzedawców w zakresie uzależnień.	- ilość podjętych działań - ilość osób objętych działaniami	NGO, placówki oświatowe, GKRPA, poradnie leczenia uzależnień, punkty	Środki własne, środki zewnętrzne			

			pomocy specjalistycznej				
	Promocja zdrowego stylu życia, wolnego od nałogów.	- ilość imprez bezalkoholowych - ilość działań edukacyjnych - ilość osób objętych działaniami	OPS, UM, placówki kulturalne, NGO, placówki oświatowe, GKRPA, punkty pomocy specjalistycznej	środki własne, środki zewnętrzne			
	Pomoc specjalistyczna dla osób uzależnionych	- ilość punktów świadczących pomoc specjalistyczną dla osób uzależnionych - ilość osób, którym udzielono wsparcia	NGO, GKRPA, punkty pomocy specjalistycznej	Środki własne, środki zewnętrzne			
	Tworzenie grup wsparcia dla osób uzależnionych i współuzależnionych	- ilość nowych grup - ilość osób objętych działaniami	GKRPA, NGO, poradnie leczenia uzależnień, Specjalistyczny	środki własne, środki zewnętrzne			
Pomoc rodzinom będącym w trudnej sytuacji materialnej.	Dożywianie dzieci w placówkach oświatowych.	- ilość osób objętych działaniami	OPS, NGO, sponsorzy,	środki własne, środki zewnętrzne			
	Pomoc finansowa i w naturze.	- ilość rodzin objętych działaniami	OPS, NGO, sponsorzy	środki własne, środki zewnętrzne			

	Organizowanie akcji charytatywnych na rzecz ubogich rodzin.	- ilość rodzin objętych działaniami - ilość zorganizowanych akcji	OPS, NGO, UM, organizacje kościelne, placówki oświatowe	środki własne, środki zewnętrzne			
	Stypendia dla zdolnych dzieci z ubogich rodzin.	- ilość osób objętych działaniami	UM, NGO	środki własne, środki zewnętrzne			
	Poradnictwo dla rodzin borykających się z trudną sytuacją materialną.	- ilość rodzin objętych działaniami	OPS, NGO	środki własne, środki zewnętrzne			
Podniesienie wydolności wychowawczej rodziny.	Edukacja rodziny.	- ilość organizowanych spotkań - ilość osób objętych działaniami edukacyjnymi	OPS, placówki oświatowe, poradnie psychologiczno-pedagogiczne	środki własne, środki zewnętrzne			
	Poradnictwo psychologiczno – pedagogiczne dla rodzin borykających się z problemami opiekuńczo-wychowawczymi.	- ilość spotkań ze specjalistami - ilość osób uczestniczących w spotkaniach	Poradnia psychologiczno-pedagogiczna, placówki oświatowe, NGO,	środki własne, środki zewnętrzne			
	Wsparcie specjalistyczne rodzin wielodzietnych	- ilość rodzin objętych wsparciem, - rodzaj udzielonego wsparcia	OPS, NGO, Poradnia psychologiczno-pedagogiczna, placówki oświatowe,	środki własne, środki zewnętrzne			

			organizacje kościelne				
	Działania służące podniesieniu kompetencji rodziny w walce z problemami – treningi kompetencji społecznych, treningi radzenia sobie ze stresem, inne.	- ilość organizowanych spotkań - ilość osób biorących udział w spotkaniach	OPS, poradnia psychologiczno-pedagogiczna, NGO, organizacje kościelne,	środki własne środki zewnętrzne			
	Działania edukacyjne na rzecz walki z przemocą.	- ilość podjętych działań - ilość uczestników spotkań	NGO, ZI, placówki oświatowe, OPS, Policja, punkty pomocy specjalistycznej	środki własne, środki zewnętrzne			
	Działania terapeutyczne dla ofiar przemocy w rodzinie.	- ilość spotkań - ilość osób korzystających ze wsparcia	NGO, punkty pomocy specjalistycznej	środki własne, środki zewnętrzne			

	Współpraca międzyinstytucjonalna na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	- ilość podjętych wspólnych działań edukacyjnych - ilość osób objętych działaniami	UM, Policja, GKRPA, OPS, ZI, NGO, instytucje kościelne, sąd, kuratorzy, placówki specjalistyczne	środki własne, środki zewnętrzne			
Działania służące integracji rodziny i przeciw-działanie rozpadowi rodzin.	Kultywowanie więzi rodzinnych, spotkania międzypokoleniowe, festyny rodzinne.	- ilość zorganizowanych spotkań - ilość osób biorących udział w spotkaniach	placówki kulturalne, placówki oświatowe, OPS, UM, GKRPA, NGO,	środki własne, środki zewnętrzne			
	Finansowanie funkcjonowania rodzin wspierających	-ilość rodzin wspierających	OPS	środki własne, środki zewnętrzne			
	Zatrudnienie asystenta rodziny i pomoc rodzinom dotkniętym kryzysem	- ilość opracowanych i realizowanych planów pracy z rodziną - ilość podjętych działań interwencyjnych i zaradczych w sytuacji	OPS	środki własne, środki zewnętrzne			

		zagrożenia bezpieczeństwa dzieci i rodzin, - ilość godzin indywidualnych konsultacji wychowawczych dla rodziców i dzieci					
	Poradnictwo specjalistyczne dla rodzin w kryzysie, pomoc mediatora.	- ilość zorganizowanych porad - ilość rodzin objętych pomocą asystenta rodziny - ilość rodzin korzystających z mediacji - ilość rodzin objętych działaniami	OPS , poradnia psychologiczno-pedagogiczna, Sąd, NGO, kuratorzy, punkty pomocy specjalistycznej	środki własne, środki zewnętrzne			

	Prowadzenie monitoringu sytuacji dziecka z rodziny zagrożonej kryzysem lub przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej, zamieszkałego na terenie gminy	- ilość prowadzonych monitoringów w rodzinach w skali roku	OPS	środki własne, środki zewnętrzne			
Umożliwienie powrotu dzieciom z pieczy zastępczej do rodzin biologicznych.	Utrzymywanie osobistych kontaktów rodziców z dziećmi przebywającymi w pieczy zastępczej z wyjątkiem przypadków, w których sąd zakazał takich kontaktów	- ilość rodzin objętych działaniami	asystent rodziny, rodzina wspierająca, pracownicy socjalni, opiekunowie pieczy zastępczej, rodzice biologiczni	środki własne,			
	Przydzielenie rodzinom asystenta rodziny	- ilość rodzin objętych działaniami	OPS, Sąd	środki własne, środki zewnętrzne			
	Współpraca asystenta rodziny lub pracownika socjalnego z koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej w przygotowaniu planu	- ilość przygotowanych planów - ilość dzieci objętych działaniami	asystent rodziny, rodzina wspierająca, pracownicy socjalni, opiekunowie pieczy	środki własne, środki zewnętrzne			

	<p>pomocy dziecku przebywającemu w pieczy zastępczej</p> <p>Opracowanie we współpracy z rodziną biologiczną planu pracy, który jest zbieżny z planem pomocy dziecku umieszczonemu w pieczy zastępczej</p> <p>Organizowanie treningów rodzicielskich, pomoc rodzinom w prawidłowym prowadzeniu gospodarstwa domowego, angażowanie rodziców do ponoszenia współodpowiedzialności za sprawę dziecka</p>	<p>- ilość rodzin objętych działaniami</p> <p>- ilość przygotowanych planów</p> <p>- ilość rodzin objętych działaniami</p> <p>- ilość zorganizowanych treningów</p>	<p>zastępczej, rodzice biologiczni</p> <p>asystent rodziny, rodzina wspierająca, pracownicy socjalni, opiekunowie pieczy zastępczej, rodzice biologiczni</p> <p>NGO, instytucje szkoleniowe, poradnia psychologiczno-pedagogiczna, OPS, PCPR</p>	<p>środki własne, środki zewnętrzne</p> <p>środki własne, środki zewnętrzne</p>			
	<p>Udział asystenta rodziny/pracownika socjalnego w okresowej ocenie sytuacji dziecka, której dokonuje organizator pieczy zastępczej</p> <p>Wsparcie finansowe rodzin dostosowane do bieżących potrzeb, w tym na dojazd do dzieci</p>	<p>- ilość spotkań</p> <p>- ilość raportów z oceny</p> <p>- ilość wspartych rodzin</p>	<p>asystent rodziny, pracownik socjalny, organizator pieczy zastępczej</p> <p>OPS , UM</p>	<p>środki własne,</p> <p>środki własne, środki zewnętrzne</p>			
Rozwój kompetencji specjalistycznej	Szkolenia i doradztwo dla pracowników instytucji zajmujących się pomocą rodzinie	<p>- ilość szkoleń</p> <p>- ilość osób biorących udział w szkoleniach</p>	OPS , PCPR, NGO, Instytucje szkoleniowe	środki własne, środki			

kadry zajmujące się pomocą rodzinie				zewnętrzne			
	Uczestnictwo w konferencjach specjalistycznych	- ilość konferencji - ilość osób biorących udział w konferencjach	OPS , PCPR	środki własne, środki zewnętrzne			
	Finansowanie kosztów szkoleń rodzin wspierających	- ilość rodzin, które wzięły udział w szkoleniach	OPS , UM	środki własne,			

- DZIECI I MŁODZIEŻ**

Cel strategiczny: Zapewnienie wszechstronnego rozwoju dzieci i młodzieży w Gminie Wołomin

Cele operacyjne	Zadania	Wskaźniki realizacji zadań	Wykonawca	Budżet	Harmonogram realizacji		
					2017	2018	2019
Działania podnoszące poziom bezpieczeństwa w gminie oraz zapobieganie uzależnieniom.	Prowadzenie spotkań oraz programów profilaktycznych dotyczących uzależnień, agresji, radzenia sobie ze stresem.	- ilość przeprowadzonych zajęć, spotkań, - ilość osób korzystających z zajęć	Policja, placówki oświatowe, GKRPA, poradnia psychologiczno-pedagogiczna, NGO, instytucje szkoleniowe, poradnie leczenia uzależnień, punkty pomocy specjalistycznej	środki własne, środki zewnętrzne			
	Prowadzenie programów pomocy dla dzieci i młodzieży	- ilość przeprowadzonych	Placówki oświatowe, GKRPA, poradnia	środki własne,			

	dotkniętych uzależnieniem od komputera, Internetu.	zajęć, - ilość osób korzystających z zajęć	psychologiczno-pedagogiczna, poradnie leczenia uzależnień, instytucje szkoleniowe, punkty pomocy specjalistycznej	środki zewnętrzne			
	Organizowanie wypoczynku letniego i zimowego dla dzieci i młodzieży z programem profilaktycznym.	- ilość zorganizowanych wyjazdów - ilość osób objętych działaniami	GKRPA, OPS, NGO,	środki własne, środki zewnętrzne			
	Organizowanie akcji poprawiających bezpieczeństwo dzieci i młodzieży, przeciwdziałanie przestępstwom na tle seksualnym, sposoby radzenia sobie z przemocą w grupach rówieśniczych, w rodzinie, cyberprzemoc.	- ilość prelekcji, zajęć, zorganizowanych akcji - ilość osób objętych działaniami edukacyjnymi	Policja, OPS , UM, placówki kulturalne, NGO, placówki oświatowe, instytucje szkoleniowe, punkty pomocy specjalistycznej	środki własne, środki zewnętrzne			
Promocja pozytywnych wzorców zachowań.	Zagospodarowanie czasu wolnego: wolontariat, zajęcia pozalekcyjne, organizacje zajęć ukierunkowanych na rozwój osobowościowy dzieci i młodzieży.	- ilość zorganizowanych zajęć - ilość osób objętych zajęciami - ilość wolontariuszy	OPS , UM, placówki kulturalne, NGO, placówki oświatowe, GKRPA,	środki własne, środki zewnętrzne			

	Organizacja spotkań z ludźmi odnoszącymi sukcesy, idolami.	- ilość zorganizowanych spotkań	UM, placówki kulturalne, NGO, placówki oświatowe, GKRPA,	środki własne, środki zewnętrzne			
	Organizacja zajęć podnoszących aktywność, zaradność życiową.	- ilość zorganizowanych zajęć - ilość osób objętych działaniami edukacyjnymi	OPS,UM, placówki kulturalne, NGO, placówki oświatowe, GKRPA,				
Integracja społeczna dzieci i młodzieży niepełno-sprawnej.	Organizacja gier i zabaw integracyjnych.	- ilość zorganizowanych działań - ilość osób biorących udział w działaniach	placówki kulturalne, placówki oświatowe, NGO,	środki własne, środki zewnętrzne			

	Organizacja grup i klas integracyjnych.	- ilość zorganizowanych grup/klas integracyjnych - ilość osób niepełnosprawnych objętych działaniami	placówki oświatowe,	środki własne, środki zewnętrzne			
Przeciw-działanie wczesnemu macierzyństwu i ojcostwu.	Organizacja profesjonalnych szkoleń i kursów.	- ilość zorganizowanych spotkań - ilość osób objętych działaniami	placówki oświatowe, NGO,	środki własne, środki zewnętrzne			
Wyrównywanie szans edukacyjnych.	Stypendia dla szczególnie uzdolnionych dzieci i młodzieży.	- ilość przyznanych stypendiów	UM, NGO, placówki oświatowe,	środki własne, środki zewnętrzne			
	Specjalne programy dla dzieci i młodzieży zdolnej.	- ilość osób objętych działaniami - ilość realizowanych programów	Placówki oświatowe, placówki kulturalne, NGO,	środki własne, środki zewnętrzne			
Wsparcie dzieci i młodzieży z rodzin niewydolnych opiekuńczo.	Wzmacnianie więzi rodzinnych i integracja z dziećmi niepełnosprawnymi poprzez organizację świąt, np. Dnia	- ilość zorganizowanych działań - ilość osób objętych	Placówki kulturalne, UM, placówki oświatowe, NGO,	środki własne, środki zewnętrzne			

	Matki, Babci, Seniora, Rodziny itp.; organizacja spotkań z psychologiem dla dzieci i rodziców.	działaniami					
	Współfinansowanie pobytu dziecka w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka, placówce opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówce opiekuńczo – terapeutycznej lub interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym	- ilość dzieci	OPS	Środki własne			
	Praca specjalistyczna z dziećmi z rozbitych rodzin.	- ilość dzieci objętych opieką - ilość zorganizowanych spotkań specjalistycznych	Poradnia psychologiczno-pedagogiczna, pedagog szkolny, OPS, NGO,	Środki własne, środki zewnętrzne			

3. Źródła finansowania programu

Każdy podmiot będący realizatorem zadań w ramach Programu środki finansowe niezbędne do ich prawidłowej realizacji. Nie stanowią one jedynie części składowej budżetu Gminy, ale także dotacje ze źródeł zewnętrznych, pozyskiwanych samodzielnie przez realizatorów. Źródłem finansowania działań przewidzianych do realizacji w niniejszym Programie będą:

- budżet Gminy Wołomin,
- budżet Wojewody,
- budżet Samorządu Województwa,
- Fundusz Pracy,
- środki z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych,
- środki Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego,
- inne środki.

Źródła finansowania zadań realizowanych przez Gminę Wołomin i jej jednostki na 2017 rok określone są w uchwale budżetowej na rok 2017.

Zgodnie z art. 197 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej istnieje możliwość otrzymania dotacji celowych z budżetu państwa na dofinansowanie zadań własnych z zakresu realizacji zadań wspierania rodziny oraz systemu pieczy zastępczej do wysokości 50 % wydatków przeznaczonych na realizację zadania. W przypadku środków pochodzących z programów rządowych wysokość dotacji nie może przekroczyć 70% wydatków.

Wydatki poniesione na realizację zadań w 2016 roku będą podstawą do określenia rzeczywistych kosztów i zaplanowania budżetu na lata 2017 – 2019. Szacowane koszty realizacji programu:

2017 rok – 487.289 zł

2018 rok – 601.830 zł.

2019 rok – 673.955 zł.

VI. Zasady monitorowania programu oraz weryfikowania jego założeń.

Monitoring i ewaluacja programów strategicznych polegają na systematycznej ocenie realizowanych zadań oraz modyfikacji kierunków działania w przypadku istotnych zmian społecznych, które mogą pojawić się poprzez, np. zmianę regulacji prawnych, powstanie nowych problemów społecznych. Elementami skutecznego monitoringu i ewaluacji będą przede wszystkim:

- Zespół wdrażający Program wsparcia rodziny, ustalony zarządzeniem Burmistrza Wołomina,
- Roczna ocena wdrażania Programu.

Zespół wdrażający Program będzie spotykał się raz w roku, by ocenić poziom wdrażania poszczególnych celów i kierunków działań. Zespół swoją ocenę przedstawi Burmistrzowi Wołomina do końca lutego każdego roku począwszy od roku 2018, sugerując przyjęcie proponowanych rozwiązań. Zespół również będzie wnioskował o aktualizacje Programu i/lub przyjęcie nowych celów strategicznych, operacyjnych czy zadań.

Wskaźniki realizacji poszczególnych zadań zostały wskazane przy opisie zadań. Ważne z punktu realizacji celów programu są również wskaźniki – instrumenty polityki społecznej, za pomocą których cele mogą być osiągnięte lub które mogą wspomagać procesy osiągania celów. Są to m.in. procentowe udziały:

- osób dotkniętych problemami alkoholowymi korzystających z pomocy w tym zakresie w ogóle osób dotkniętych tymi problemami,
- osób dotkniętych problemami alkoholowymi należących do klubów AA itp. w ogóle osób dotkniętych tymi problemami,
- młodzieży wyedukowanej w zakresie zagrożeń alkoholowych w ogóle młodzieży,
- młodzieży wyedukowanej w zakresie zagrożeń związanych z narkotykami w ogóle młodzieży,
- osób dotkniętych problemami narkomanii korzystających z pomocy w tym zakresie w ogóle osób dotkniętych tymi problemami,
- osób dotkniętych problemami ubóstwa korzystających z pomocy w tym zakresie w ogóle osób dotkniętych tymi problemami,
- osób dotkniętych problemami dotyczącymi niepełnosprawności korzystających z pomocy w tym zakresie w ogóle osób dotkniętych tymi problemami.

Program będzie podlegał ewaluacji na przestrzeni kolejnych 3 lat. Ewaluacja powinna:

- sprzyjać rozwojowi instytucji pomocy społecznej i projektów, które są w niej realizowane,
- przyczynić się do wzrostu skuteczności działań i odpowiedzialności osób, które te działania realizują,
- pomóc odpowiedzieć na pytanie : czy kierunek działań programu jest właściwy.

Sposób kontroli realizacji programu:

W terminie do dnia 31 marca każdego roku Burmistrz Wołomina składa Przewodniczącemu Radzie Miejskiej w Wołominie roczne sprawozdanie z realizacji zadań z zakresu wspierania rodziny oraz przedstawia potrzeby związane z realizacją zadań.

Sporządzanie przez OPS sprawozdań rzeczowo – finansowych z zakresu wspierania rodziny oraz przekazywanie ich wojewodzie w wersji elektronicznej, z zastosowaniem systemu teleinformatycznego, o którym mowa w art. 187 ust. 3 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

Spis tabel:

<i>Tabela 1. Typy rodzin korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej w latach 2014-2016.</i>	
<i>Źródło: dane OPS Wołomin.....</i>	<i>4</i>
<i>Tabela 2. Powody przyznawania świadczeń z pomocy społecznej w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.....</i>	<i>5</i>
<i>Tabela 3. Liczba osób niepełnosprawnych z prawomocnym orzeczeniem lub wyrokiem sądu w latach 2014-2016. Źródło: Powiatowy Zespół ds. Orzekania o Niepełnosprawności w Wołominie.....</i>	<i>7</i>
<i>Tabela 4. Dane dotyczące liczby dzieci umieszczonych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych i rodzinach zastępczych Źródło: dane PCPR w Wołominie.....</i>	<i>8</i>
<i>Tabela 5. Liczba formularzy „Niebieska Karta” przekazanych do ZI w Wołominie w latach 2014-2016. Źródło: OPS Wołomin.....</i>	<i>10</i>

Spis wykresów

<i>Wykres 1. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu ubóstwa w latach 2014-2016.</i>	
<i>Źródło: dane OPS Wołomin.....</i>	<i>6</i>
<i>Wykres 2. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu długotrwałej lub ciężkiej choroby w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.....</i>	<i>6</i>
<i>Wykres 3. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu bezrobocia w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.....</i>	<i>7</i>
<i>Wykres 4. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu niepełnosprawności w latach 2014-2016. Źródło: OPS Wołomin.....</i>	<i>7</i>
<i>Wykres 5. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo- wychowawczych w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.....</i>	<i>8</i>
<i>Wykres 6. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu potrzeby ochrony macierzyństwa, w tym wielodzietność w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.....</i>	<i>9</i>
<i>Wykres 7. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu alkoholizmu i narkomanii w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.....</i>	<i>9</i>
<i>Wykres 8. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu przemocy domowej w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.....</i>	<i>10</i>
<i>Wykres 9. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu trudności adaptacyjnych po opuszczeniu zakładu karnego w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.....</i>	<i>11</i>
<i>Wykres 10. Liczba rodzin, którym przyznano pomoc z powodu trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą w latach 2014-2016. Źródło: dane OPS Wołomin.....</i>	<i>12</i>